

1917-nji ýylyň Oktýabr rewolýusiýasy we Stalin döwrüniň adam pidalary

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

1917-nji ýylyň Oktýabr rewolýusiýasy we Stalin döwrüniň adam
pidalary 1917 EKİM DEVRİMİ VE STALİN DÖNEMİ İNSAN KAYIPLARI

7 Kasım 1917'de Rusya'da Petrograd (St. Petersburg)'daki Geçici Hükumeti deviren Lenin ve yandaşlarının gerçekleştirdiği darbeye Ekim Devrimi veya Bolşevik İhtilali adı veriyoruz. Rus takvimindeki 13 günlük fark dolaysıyla bu darbe Kasım ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen, Ekim adıyla anılıyor. Bu yıl bunun 100. Yılı kutlanıyor.

Rusya'daki devrim ile Anadolu'daki Mustafa Kemal'in devrimi aynı döneme rastlıyor ve ikisinin de benzer yanları var. İlki çarlığı, ikincisi padişahlığı devirmişti. Rusya'da da Bolşevik rejimin yerleşmesi beş yıl (1917-1922), Türkiye'de de hemen aynı zamanda gerçekleşmiştir.

Yosef (Cugaşvili) Stalin (1878-1953) Sovyetler Birliğinde en uzun iktidarda kalan Genel Sekreteri olmuştur (1922-1952). Döneminde çoğunluğu köylü olan Sovyet halkını şehirleştirmek ve bir tarım ülkesinden ağır endüstri ülkesine çevrilmiştir. Ancak bunun için çok insan kurban edilmiştir.

Ülkemizde sol cenah nedense bu gerçeğin yansıtılmasından hoşlanmaz. Çünkü Rusya'da halen olduğu gibi bizde de Stalin'in hayranları bulunmaktadır. 100 yıl dolaysıyla eski adı Mekteb-i Mülkiye yeni adı A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, daha sonra H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü beni konuşma yapmaya davet etmişlerdi. Konumun Stalin mezalimi olduğunu öğrenince hemen reddettiler. Hatta yine sol cenahta bir dergi çıkaran bir meslektaş da benden yazı talep edip, aynı konuyu duyunca, hayli aşağılayıcı bir ifade ile reddetti. Anlaşılan ne sağda ne solda objektiflik, gerçeği bilmek, bilimsellik ön planda

durmuyor. Söylenen, yazılan, basılan her şey kendi ideolojilerine, gerçeklerine rahatsızlık vermemesi ilk şart oluyor. Bu yüzden de ülkemiz ile de gerçekleri çok sonraları öğreniyoruz.

İşte Stalin'in ülkesini dünya liderlerinden bir haline getiren faaliyetleri ve 2. Dünya Savaşında inanılmaz miktarda insan kaybına yol açmıştır. Bu kayıpları dört kategoride incelemek mümkündür.

■ Açlık: 1920'li, 1930'lu ve 1945 sonrası Sovyetler Birliğinde üç büyük açlık gerçekleşti. Bazı araştırmacılara göre, rejim tarafından düzenlenen açlık neticesinde milyonlarca insan ölmüştür.

■ Gulag kurbanları: (Gosudarstvenno Upravlenie Lagerey) Kamplar Devlet Yönetiminin kısaltılmış şekli olan Gulag'larda adi ve siyasi suçlular birlikte çok ağır şartlarda maden ocaklarında, inşaat alanlarında veya orman kesme işlerinde kullanılmışlardır. Tahminlere göre 28 milyon kişi çeşitli süreler için Gulag mahkûmu olmuştur. Sırf bunların 800 bini kurşuna dizilmiş ve en azından 600 bini bu kamplarda ölmüştür.

■ 1930'lu yıllar temizlikleri: 1920'lerde Sovyet rejimi hâkimiyetini sağlamlaştırdıncasıl sınıfa mensup olanlar, zenginler, varlıklı köylüler (Kulak), din adamları, aydınlar, eski rejimin ileri gelen subayları ve rejimin zararlı gördüğü her kesimden insanlar sürülmüş, hapse atılmış veya kurşuna dizilmiştir. Bu dönemle ilgili çeşitli araştırma, bilimsel eser, roman ve makaleler mevcuttur.

■ İkinci Dünya Savaşı kayıpları: Dört yıl süren bu savaşta Rus ordusu bilhassa savaşın başında esir ve ölü olarak büyük kayıplar vermiştir. En son verilere göre, bu dönemde ölenlerin sayısı 30 milyondan fazladır. Geçen yılda bir Rus yetkilisi kaybın 50 milyon olduğunu söylemişti.

■ Halkların sürgünü: İkinci dünya savaşı sonunda Almanlarla iş birliği yaptıkları bahanesi ile yüzbinlerce değişik uluslara

mensup insanlar topyekûn sürgüne maruz bırakıldılar. Başta Kırım Tatarları olmak üzere takriben on halk bu sürgünler sonucunda büyük insan kaybına uğradılar.

Kısacası Stalin dönemi çok büyük insan kayıplarına yol açan bir dönem olarak tarih sahifelerine geçmiş bulunmaktadır.

■ AÇLIK

1921-1922 Açlık yılları

Sovyetlerde 1921-22 yılları arasında süren, Volga (İdil) açlığı olarak da bilinen felaket 1921 ilkbaharında başlayıp bütün 1922 yılında da sürdü. İdil ve Ural nehirleri çevresindeki 5 milyon insan öldü. Çünkü bu başlamadan önce 6, 5 yıl Birinci Dünya Savaşı ve İç savaş 1914'ten 1920 sonuna kadar sürmüştü.

Sırf Tataristan'da 500 bin ile 2 milyon köylü ölmüştü. Rusya ve Doğu Avrupa tarihi profesörü Roman Serbyn'in yorumuna göre, Tataristan'daki bu açlık Sovyetler Birliğinde ilk defa insan eliyle gerçekleştirilen bir açlık idi ve özellikle Volga Tatar ve Volga Almanlarını hedef almıştı.

■ 1930-1933 Açlık yılları

Sovyetler Birliğindeki ikinci büyük açlık yine insan eliyle gerçekleştirildi. 1930'lu yıllardaki kolektifleştirme, yani insanları zorla kolektif veya Devlet çiftliklerine yerleştirerek, ellerindeki tahılları müsadere ederek ve çalışmalarını bir norma bağlanan 40 milyon kişi bu siyasetten etkilendi. Ukrayna'da Don ve Kuban bölgesinde "Holodomor" adıyla tarihe geçen bu açlıkta en azından 3,5 milyon insan öldü. Bazı tahminler bu rakamı 14 milyona kadar çıkarıyor.

Aynı yıllarda (1930-1933) Kazakistan'da Goloşçekin Soykırımı olarak anılan bu kolektifleştirme esnasında açlıktan en az 1,5 milyon Kazak öldü. Bazı tahminler bu rakamın 2 milyon üstünde olduğunu söylüyor.

■ 1946-1947 Açlık yılları

Sovyetler Birliğindeki üçüncü büyük açlık Temmuz 1946'da başladı, Şubat-Ağustos 1947'de zirveye ulaştı, 1948' başında bile açlıktan ölenler oldu. Açlık başlıca Urayna, Moldovya ve orta Rusya'nın bazı bölgelerinde gerçekleşti. Dikkat edersek bütün bu açlık felaketleri Stalin dönemine rastlıyor.

■ GULAG KURBANLARI

GULAG "Devlet Kampları Yüksek Yönetimi" anlamına gelir. SSCB'de milyonlarca insanın çok ağır şartlarda çalıştırıldığı kamplardır. Kendisi de Gulag mahkûmu olan Nobel Edebiyat Ödüllü Rus yazarı Alexander Soljenitsin'in Arhipelag Gulag adlı iki ciltlik romanı 1973'te Paris'te yayımlandı. Eser Gulag'taki şartları çok iyi açıklanmaktadır. Eser Gulag Takımadaları adıyla Türkçeye de çevrildi. Başka bir Gulag mahkûmu Tatar yazarı İbrahim Salahov'un Kolıma Hikâyeleri (Kazan 1989)adlı eseri de aynı konuyu işler. Bu konuyla ilgili en kapsamlı eser ise Pulitzer ödüllü Amerikalı yazar Applebaum, A. (2008), GULAG (çev. U. Demirtaş), Ankara: Arkadaş, tarafından kaleme alındı.

■ GULAG (Devlet Çalışma Kampları Yüksek İdaresi) KOŞULLARI

Sovyetler Birliğindeki Çalışma kamplarında geçirilen ilk aylarda görülen ve % 80lere varan yüksek ölüm oranının başlıca nedenleri, aşırı üretimin hedeflenmesi, açlık, acımasızlık ve zulümdür.

Kerestecilik ve madencilik en yaygın faaliyetler oldukları kadar, en ağırlarıdır da aynı zamanda. GULAG madeninde bir kişinin günlük üretim kotası 13.000 kg'a kadar çıkabilirdi. Bu kota daha yukarı çekilerek, mahkûmlar gardiyanlarla iyi ilişkiler kurmaya, hilekârlığa, rüşvete, cinsel tacize sevk ediliyor, bunlar sayesinde yapılandan fazla iş yapılmış gibi gösterilebiliyordu. Kotayı tutturamamak hayati maddelerin eksiltilmesine yol açabilirdi. Örneğin bir kişiye günde verilen kara çavdar ekmeği 300 grama, un 5 grama, makarna veya karabuğday 25 grama, et 27 grama ve patates 170 grama düşürülebilirdi. Daha az gıda, daha az üretim demekti ki bu

ölümcül döngü açlıktan, gıdasızlıktan bir deri bir kemiğe dönmeye ve sonunda Rusçadaki 'dayanma gücü tükenmiş' anlamına gelen "dohodit" yani "gidici" haline gelmeye işaret ediyordu. Her ne kadar, "gidici" durumuna gelen birine, "süper üretken" sayılan "udarnik" ile aynı olanaklar sağlanıyorsa da, örneğin daha iyi barınak, daha fazla yiyecek (mesela günde 1 kilo ekmek gibi); bunlar bile yüksek üretim kotasını doldurmak için harcanan muazzam bedensel enerjiyi karşılamaktan uzaktı.

NKVD belgelerine göre, 1929 ile 1953 yılları arasında Gulag kamplarında ve kolonilerinden mahkûmların sayısı 18 milyon olarak tahmin ediliyor. Stalin'in şahıs kültünü faş eden, yani onun cinayetlerini açıklayan KPSS Genel Sekreteri Hruşçov 1937 ile 1953 yılları arasında çalışma kamplarından 17 milyon kişi geçti diye bahsetmiştir.

■ Siyasi Kurbanlar

Lenin ve Stalin dönemlerinde (1921-1952) siyasi bahanelerle tutuklananların sayısı 4 milyon olarak tahmin ediliyor. Bunların 800 bini kurşuna dizilerek, 600 bini çalışma kamplarındaki insanlık dışı şartlara dayanamayarak hayatını kaybediyor, yani toplam 1 milyon 400 bin kişi, hayatını kaybediyor. Stalin'in terör yönetimi vatandaşlara korku salmak için 1921-1940 yılları arasında siyasi suçlamalarla 2.944.879 kişiyi tutuklayarak sorguya çekmiş ve 1.062.000'ini değişik cezalara mahkûm etmişti.

■ Mahkûm ve ölü sayısı

Sovyet kaynakları bu nevi rakamları gizlediklerinden tam gerçek sayılar ortaya çıkamamaktadır. Ayrıca SSCB yabancıları da yaşadıkları ülkelerden zorla kopararak çalışma kamplarına mahkûm edebilmekteydi. Örnek vermek gerekirse bu satırların yazarının anne ve babası Rukiye ile İbrahim Devlet Kildi 1945 yılında Çin'in kuzeyindeki Mançurya bölgesinin Mukden (Şenyang) şehrinde tutuklanmış, on yıl çalışma kampı ile altı yıl Sibirya'ya sürgün edilmişlerdi. Çalışma kampına mahkûm edilen siyasi tutuklular dışında savaş esirleri, savaş sonrası

mahkûmları, kolektifleştirme sırasında sürülen kulak'lar (varlıklı köylüler) vardı. 1939'dan sonra yurtlarından sürülen Polonyalılar, Baltık halkları ile Volga boyu Almanları, savaş sonrasında sürülen Volga boyundan Moğol asıllı Kalmuklar, Kırım'dan Tatarlar, Ermeniler ve Yunanlılar, Kuzey Kafkasya'dan Çeçen, İnguş, Karaçay, Balkarlar ve Gürcistan'dan Ahıska Türkleri bu mahkûmiyet kervanının mensupları oldular. İşte bu özel sürgünlerden kulak'ların sayısı iki milyonu biraz aşarken, diğerleri de eklendiğinde 6 milyon 15 bin rakamı bulmaktadır. Bütün yukardaki rakamları topladığımızda SSCB'deki zorunlu çalıştırılanların sayısı 28 milyon 700 bini bulmaktadır.

Bu kadar mahkûm ve sürgünden kaçtı öldü veya öldürüldü? Bu konuda kesin kes rakamlar bulmak nerdeyse imkânsızdır. Çünkü kayıtlar sağlıklı değildir. Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere kamplardaki çok ağır çalışma koşulları ve yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinin neredeyse hiç olmaması herkesin mahkûmiyet süresini tamamlayamadığını, yani öldüğünü göstermektedir. Yetersiz verilere göre ölenlerin sayısı 2.279.163 olmuştur.

Sovyet gizli polisi insanları öldürmek istediklerinde, ormanlarda toplu idamlar yaparlardı. Arşiv verilerine göre, 1934 ile 1953 yılları arasında yaklaşık 800 bin kişi siyasi nedenlerden idam edilmiştir. Ancak bu rakamlara sürgün esnasında trenlerde ölen, sorgu sırasında ölen, 1940 yılında Smolensk yakınındaki Katın ormanında esir alınan 20 bin civarında Polonyalı asker ve subayın kurşuna dizilmesi gibi olaylar bu rakamlara dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmacılar ölü sayısını 10 ila 20 milyon arasında vermektedirler.

■ SAVAŞ KAYIPLARI

1941'de savaş başlarken Alman ordularının 3 milyon 767 bin askerine karşı Sovyetlerin 2 milyon 680 bin askeri mevcuttu. 1945 Nisan savaş sonunda Alman askerlerinin toplam sayısı 2 milyon 680 bine inmişken, Sovyet ordularının sayısı 6 milyon

410 bine yükselmişti. Sivil kayıplar 16-17 milyon olarak tahmin edilmekte ve 11 milyonundan fazlası Sovyet veya komşularındaki vatandaşlardan oluşmaktaydı. Savaş esnasında 5 milyon 178 bin Alman (4 milyon 300 bin) ve müttefikleri olan asker ölmüştü. 5 milyon 450 bin Alman ve müttefik askeri ise Sovyetler Birliğine esir düşmüş, bunların 800 binden fazlası esir kamplarında ölmüştü.

Sovyet askerlerinin 10 milyon 600 bini ölmüş, 5 milyon 200 bini esir düşmüş, 3 milyon 600 bini esir kamplarında ölmüştür. Bu rakamlar içinde sakat kalanlar, elini, ayağını veya gözünü kaybedenlerin sayısı bulunmuyor. Bu ölen, esir düşen, sakatlananların aileleri, çoluk çocuklar, akrabalarını da hesaba katarsanız İkinci Dünya Savaşının ne kadar büyük insan kaybına, acıya ve maddi kayba neden olduğunu anlamak mümkündür.

Stalin savaş patlak verince bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre, “esir düşenler vatan haini” olarak kabul edilecekler ve ona göre, cezalandırılacaklardı. Malum Stalin Almanlara esir düşen oğlunu bile takas ettirmeyerek, onu ölüme mahkûm etmişti. Savaştan sonra Almanya mağlup olunca, burada kalan eski Sovyet askerleri müttefikler tarafından iade edildi. Yüksek rütbeliler anında idam edildi. Rütbesiz askerler ise en az toplama kampında çalışma (GULAG) cezasına mahkûm edildiler.

■ HALKLARIN SÜRGÜNÜ

Çarlık Rusya’sında bilhassa siyasi mahkûmları Sibiry’a’nın geniş coğrafyasında, yaşam şartları ağır olan bölgelerine sürme geleneği yaygındı. Adi suçluların çoğu genellikle sürüldükleri bölgelerden geri dönmemekteydiler. Böylece nüfusu çok az olan Sibiry’a’nın nüfusuna katkı sağlanmaktaydı. Bu metodu İngilizler de kullanmış, mahkûmları Amerika ve Avustralya gibi uzak kolonilerine yollamışlardı.

Sovyetler Birliği döneminde de bu metot kullanıldı. Özellikle çalışma kampından çıkanlar Sibiry’a’nın ücra köşelerine yerleştirildiler. Stalin bu metodu daha da geliştirerek toplu sürgünler organize etti.

Sovyetler Birliğinde Kuzey Kore'ye komşu bölgelerde yaşayan Korelileri iç bölgelere sürme kararı 1926'da alınmıştı, 1930'da ise sürgün başlatıldı ve 1937'de tamamlandı. Bu ilk defa gerçekleştirilen topyekûn bir sürgün idi. Başlıca Kazakistan ile Özbekistan'a yerleştirildiler. Sürülen 171 bin kişinin 40 bini sürgünde meydana gelen açlık, hastalıklar ve diğer zorluklar nedeniyle hayatlarını kaybettiler. Ulusal değerlerinden o derecede koparıldılar ki, ana dillerini unuttular. Ben yıllar önce bir Özbek dili ve edebiyatı profesörü Koreli bir meslektaş ile 1955 yılında Wisconsin-Madison Üniversitesinde karşılaşmıştım. Hatta beni odasına davet edip Türkistan pilavı pişirmişti.

1940 ile 1941 yılının ilk yarısında toplam 1 milyon 200 bin Polonyalı dört dalgada Sovyetlerin işgal ettiği Polonya'dan sürgün edildiler. İlk dalga 10 Şubat 1940'ta 220 bin Polonyalı Rusya'nın uzak doğu ve kuzey bölgeleri ile, Sibirya ve Habarovsk bölgesine gerçekleştirildi. İkinci dalga 13 Nisan 1940'ta 320 bin Polonya'nın başlıca Kazakistan'a sürgünü ile gerçekleşti. Üçüncü dalgada toplam 240 bin kişi vardı ve 1940'ın Haziran-Temmuz aylarında sürüldüler. Son dalga ise Haziran 1941'de gerçekleşti ve bu sürgüne 300 bin Polonyalı katıldı.

İkinci Dünya savaşı patlak verir vermez 1941 yılında Volga (İdil) boyunda yaşayan bir milyon 220 bin Alman Sibirya ve Orta Asya cumhuriyetlerine sürgün edildiler. Bu Almanların sürgün edilmelerinin gerekçesi Alman kökenli olmalarıydı ve düşmanla "iş birliği" suçlamasına maruz kaldılar. Aslında onların tek suçu Alman kökenli olmalarıydı. Çariçe II. Katerina onları İdil boyundaki göçebeler tarım kültürünü öğretmeleri için davet etmiş, 1763-1767 yıllarında başta Bavyera olmak üzere Almanya'nın çeşitli yerlerinden gelerek yerleşmişlerdi. Neredeyse 175 yıldır anavatanları ile ilişkileri yoktu. 1924 ile 1941 yılları arasında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Volga boyu Alman ÖSSC'i kuruldu. Sürgünden sonra 1941'de lav edildi. Hruşçov'un affından sonra tekrar bölgelerine dönme izini verilmediği için özerk cumhuriyetleri yeniden kurulmadı.

Volga boyundan sürülen ikinci halk ise Moğol kökenli Budist Kalmuklar oldu. 1920'de onlara RSFSC içinde Volga (İdil) boyunda Kalmuk Özerk Bölgesi tesis edilmiş, 1935'te Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü verilmişti. 1941'da Alman orduları bölgeye girerek 1942 yılının Aralığına kadar burada kaldılar. Sovyet orduları bölgeyi tekrar ele geçirince 100 bin kadar Kalmuk iş birliğinde suçlanarak sürüldü. Hruşçov affından sonra 1958'te cumhuriyetleri yeniden kuruldu.

1944 yılında ise gene aynı suçlamayla Kuzey Kafkasya Halklarından Çeçen (310 bin), İnguş, Türk kökenli Karaçay, Balkar ve bazı diğerleri toplam 500 bin kişi Orta Asya ve Sibirya'nın çeşitli yerlerine sürüldüler. Onların da başına diğer sürülenlerin başına gelenler geldi. Ancak bir miktarı Hruşçov affı ile yeniden tesis edilen Çeçen-İnguş cumhuriyetine geri döne bildi. Ancak diğer dönen sürgünler gibi toprak ve evlerine başkalarının yerleştirildiğini gördüler.

İkinci olarak 1941-1944 yılları arasında Alman ordusunun işgali altında kalan Kırım'daki sakinler sürgüne tabii tutuldu. Sovyet ordusu Kırım'ı tekrar ele geçirir geçirmez Mayıs 1944'te bir gecede Kırım Tatarı, Rum, Bulgar, Ermeni toplam 200 bin kişiyi (165 bin Kırım Tatarı) başlıca Özbekistan olmak üzere Orta Asya ve Sibirya'ya hayvan katarları ile sürdüler. Gerek sürgün esnasında, daha sonra sürgün kamplarında yüz binden fazlası hastalık, açlık gibi nedenlerden öldü. Onlar da düşman Almanya ile iş birliği yapmakta suçlanmışlardı. 1945 yılında ise Kırım ÖSSC lav edildi. 1957 Hruşçov affında Kırım Tatarları ile Almanlar da haksız yere sürgün edildikleri belirtiliyor, ancak vatanlarına dönme izni verilmiyordu.

Sürgüne uğrayan halklar arasında suçları belli olmayanlar ise Gürcistan'da yaşıyorlardı. Onlara bir suç atfetmek zordu çünkü Almanlar buraya girememişlerdi. Buna rağmen burada yaşayan 100 bin kadar Türk (bizde Ahıska Türkü de deniliyor), Kürt ve Hemşinli sürgün edildiler.

Baltık ülkeleri tekrar Sovyetler Birliğinin hâkimiyetine girince suçlu unsurlar olarak belirlenen 140 bin kadar

Litvanyalı, Letonyalı ve Eston sürgüne uğradılar. Bazıları ise doğrudan çalışma kamplarına yollandı.

Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte değişik uluslara mensup 2,5 milyon insanın topluca sürüldüğü tahmin edilmektedir. Sürgün edilenler oldukça büyük can kaybı da vermişlerdir. Ancak dünya literatüründe bu sürgünler soykırım olarak addedilmektedir. Belki de Sovyetler Birliğinin savaştan galip çıkmasında bunun rolü vardır. Stalin bu sürgünlerle bir taşla iki kuş vurmak istemiştir. İlki suçlu kabul edilen unsurları cezalandırarak başka ulus ve topluluklara gözdağı vermekse, ikincisi ise Rusya'daki halkların birbiri ile karışmasını sağlamak idi. Çünkü Stalin Sovyet İnsanını oluşturmak için milli gelenek ve unsurların engel olduğunun farkındaydı. Değişik toplulukların karışmasında ortaya çıkacak nesiller Rusça konuşacak ve onlar için milli unsurlar önemsizleşecekti. Bu da millete değil sınıfa dayanan Sosyalist Sovyet insanının ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Kısacası Stalin bir taraftan Sovyetler Birliğinin endüstriyel bir güce dönüşmesini sağladı. Diğer yandan ise bunu yaparken insan hayatına hiç değer vermedi. Acaba SSCB'yi bu hale getirmek için bu kadar insanı yok etmek gerek miydi? Bugün, gerçeği bilmeden Stalin'e hayranlıkla bakanlara bu soruyu soruyoruz. İşin ilginç, SSCB'de ailesinin en azından bir mensubu bu Stalin gaddarlığına uğramamış pek bir kimseyi bulamazsanız. Bizim görevimiz bunu hatırlatmak. Çünkü insan hafızası kötüyü unutmaya meyyaldir.

Prof. Dr. Nadir DEVLET.

Kaynak: www.kilavuzkirpi.com

■ Kaynak:

◆

http://www.devletkildi.net/index.php/Sovyetler_Birli%C4%9Fi_D%C3%B6nüşümünde_Siyasi_Kurbanlar

◆ İnternet kaynak: Eastern Front (World War II),

◆ http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet%E2%80%93German_War

(eriřim: 28 Nisan 2012)

- ◆ Kaynak: Applebaum, A. (2008), GULAG (ev. U. Demirtaş) ,Ankara: Arkadaş, s. 579-587.
- ◆ <https://tr.scribd.com/doc/218765523/RUSYA-TAR%C4%B0H%C4%B0>
Taryhy makalalar